

DOI CĂRTURARI ȘI O TRAINICĂ PRIETENIE: PATRIARHUL NICODIM ȘI MIHAIL SADOVEANU

Arhim. dr. Mihail DANILIUC

Seminarul Teologic Ortodox „Veniamin Costachi”, Mănăstirea Neamț

Abstract

Through this study we want to bring in the light of gratitude two great names of the ancestral church and of the Romanian culture, Patriarch Nicodim Munteanu and the writer Mihail Sadoveanu. We will stop at the personality of the second Patriarch of the Romanian Orthodox Church, as an unequaled translator and writer, and at his friendship with another renowned warden of the count, Mihail Sadoveanu, whom the mystical land of Neamț has united in a deep connection since a lifetime.

Keywords: Patriarch Nicodim Munteanu, Mihail Sadoveanu, ancestral church, Romanian culture.

Anul omagial al satului românesc și Anul comemorativ al Patriarhilor Nicodim Munteanu și Iustin Moisescu și al traducătorilor de cărți bisericești în Patriarhia Română a prilejuit rostuirea multor cuvântări și scrierea a numeroase pagini despre locul și rolul satului românesc în devenirea noastră spirituală și națională; au fost aduse în lumina recunoștinței cele două mari personalități ale Bisericii strămoșești și ale culturii române, Patriarhii Nicodim și Iustin, odrăsliti și crescuți la sat. Totodată, s-a evidențiat truda tuturor tălmăcilor cărților de cult, care, de-a lungul vremurilor, au înzestrat Biserica românilor cu neprețuitul tezaur ascuns în paginile acestora. Dintr-o astfel de perspectivă ne vom opri asupra Patriarhului Nicodim Munteanu, ca inegalabil traducător și diortositor, și la prietenia lui cu un alt renumit mânuitor al condeiului, Mihail Sadoveanu.

Apropierea dintre cei doi a început după 1924, când episcopul Nicodim Munteanu s-a retras din scaunul episcopal al Hușilor la mănăstirea sa de metanie, Neamț, iar „timp de doisprezece ani firul

vieții lui i s-a înnodat cu cel al mănăstirii¹. Revenirea lui „acasă” a fost un veritabil act providențial, căci Primul Război Mondial adâncise puternic rănilile de pe chipul străvechii lavre²: „pe zidurile citoriorilor voievodale apăruse semnele ruinei. Tipografia cu faima ei de odinioară sta în nelucrare”³. Scriitorul cunoștea bine situația grea a așezării monastice: prieten cu un alt vrednic stareț al ei, arhiereul Narcis Crețulescu⁴, aflase deja despre lipsurile cu care se confrunta aceasta chiar înaintea începerii războiului.

În vremea stăreției arhiereului Nicodim la Neamț, 1924-1935, cunoscutul condeier a poposit din ce în ce mai des în chinovie, obiceiul devenind o frumoasă tradiție; prin anii '30, la Neamț se întâlneau două „soboare”: cel măreț al monahilor, „condus” de întâistătătorul lor, vlădica Nicodim, și cel al scriitorilor, sosiți într-un număr mereu mai mare, de la revista „Viața românească” din Iași, în frunte avându-l pe Mihail Sadoveanu. Despre memorabilele întâlniri ale celor două „sinoade” amintește și părintele Vasile Vasilache, martor al acelor ani: „În duminici și sărbători, când cu toții intrau în biserica Înălțării Domnului a lui Ștefan cel Mare, însuși Vodă de peste veacuri era și el în fruntea mulțimilor, închinându-se la Icoana făcătoare de Minuni a Maicii Domnului, pe

---

¹ † Atanasie, Episcop locotenent al Râmnicului, Noul Severin, „Mănăstirea Neamțului, o cetate a naționalismului și a ortodoxiei românești”, în vol. *Prinos închinat Înaltpreasfințitului Nicodim, Patriarhul României*, București, Tipografia cărților bisericești, 1946, p. 23.

² Dosarul nr. 51 din anul 1923, din Arhiva Arhiepiscopiei Iașilor, conține multe dovezi despre implicarea monahilor din Moldova în Primul Război Mondial, dar și contribuția așezărilor monahale moldave la ajutorarea Armatei Române în lupta pentru Reîntregirea țării. De exemplu, la Mănăstirea Neamț în 1916 s-a organizat un spital militar pentru tratarea răniților de război, dar și un centru pentru infirmi, al căror număr ajunsese la 250. Din nevoia crescândă de spațiu, monahii nemțeni au transformat în spital nu doar arhondaricul, ci și stăreția sau chiar casele monahilor. Pe lângă spital, în lavra nemțeană a fost cantonat un detașament de aproximativ 200 soldați „destinați motocicletelor mitraliere”. Spre sfârșitul războiului, tot Mănăstirea Neamț avea să adăpostească vremelnice și batalionul „Vânători de Munte”.

³ † Atanasie, Episcop locotenent al Râmnicului, Noul Severin, *op. cit.*, p. 23.

⁴ Mihail Sadoveanu, „Mănăstirea Neamțului”, în *Mihail Sadoveanu, Opere*, vol. IV, Editura ESPLA, București, 1955, p. 143.

care Alexandru cel Bun o primise ca dar de la împăratul Ioan Paleologul de la Bizanț⁵.

Sadoveanu a asistat la multiplele prefaceri și înnoiri de la Neamț inițiate de vrednicul stareț, îndeosebi după ce acesta izbutise să redobândească, măcar în parte, vechile proprietăți de dinainte de secularizare⁶. Practic, Nicodim a pus în mișcare îndelung așteptata înviere a Neamțului, după numeroasele răstigniri îndurate de-a lungul secolelor⁷. Impresionat de profundele transformări ale chinoviei nemțene, Sadoveanu, în iunie 1936, publica în revista oficială a Arhiepiscopiei Iașilor, „Mitropolia Moldovei”, un articol elogiator intitulat *Ctitor nou*, realizând o succintă radiografie a rodniciei stăreției a vlădicului Nicodim la Neamț. Între altele, romancierul evidențiază: „An de an, toate au crescut, au înflorit; pe lângă toate ale unei bune gospodării, tiparnița și-a luat iar ființa, dând la lumină opere de mângâiere a sufletelor creștine; seminaraul monahal și palatul cel nou s-au ridicat ca printr-un farmec, drepturile vechi încălcate au fost, în parte, câștigate. De aceea, îl socot pe Părintele Mitropolit Nicodim unul din marii ctitori de la Neamț. Ar fi îndestulătoare numai asemenea bună lucrare ca să-ți fie faima și pomenirea în veac”⁸.

Pe scriitor îl fascina și cărturarul Nicodim: desele lor întâlniri i-au făurit în minte planuri alese, inspirate din lucrarea neobositului stareț nemțean. Îi privea cu admirație opera, căci i-o aprecia în mod deosebit, și îi urmărea cu viu interes noile scrieri. Într-un amplu studiu, publicat în revista literară „Viața românească”, în 1929, Sadoveanu întocmea o analiză impresionantă a recentei tălmăciri a Psaltirii, realizată de ierarh în tihna Neamțului, prin 1927-1928. Spicuim din textul sadovenian: „Psaltirea vlădicului Nicodim s-a arătat în taină în pacea de la Neamț; a înflorit acolo, la apa Ozanei, ca o floare rară a cărei sămânță părea pierdută. Tălmăcirea aceasta nouă se armonizează cu trecutul de cultură al vechii ctitorii

---

⁵ Mihail Sadoveanu, *Pe două psaltiri*, în „Mitropolia Moldovei”, an XII (1936), nr. 6 (iunie), p. 224.

⁶ † Atanasie, Episcop locotenent al Râmnicului, Noul Severin, *op. cit.*, p. 25.

⁷ † Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, „Patriarhul Nicodim Munteanu, un mărturisitor al luminii în vremuri întunecate”, în vol. *Dăruire și dăinuire*, Editura Trinitas, Iași, 2005, p. 159.

⁸ Mihail Sadoveanu, *Ctitor nou*, în „Mitropolia Moldovei”, an XII (1936), nr. 6 (iunie), p. 5.

domnești, cu munții care fumegă, cu apele care spumează, cu toată poezia măreață a locurilor sfinte, cu mormintele monahilor și ale voievozilor, cu sufletul nostru românesc”⁹.

Secretarul scriitorului, Constantin Mitru, spunea că întâlnirile dintre cei doi prieteni se petreceau fie în tihna Neamțului, fie la Iași, unde ierarhul îl primea pe romancier în Palatul mitropolitan, discuțiile lor despre bătrâne vremi ori despre slove vechi și noi întinzându-se uneori pe ceasuri bune. În drum spre casă, tacticos, scriitorul își scotea un carnetel și nota, probabil, aspecte interesante din cele discutate. Întâlnirile dintre cei doi au fost creionate de unii martori chiar idilic: „...stăteau față în față. Unul citea ca un Moș Crăciun, plin de blândețe, celălalt asculta taciturn ca un munte de după care răsare luna. Moș Crăciun nu era altul decât Patriarhul Nicodim, iar muntele era Mihail Sadoveanu. Amândoi se delectau în cadența versului biblic, neîntrecut de poezia tuturor veacurilor”¹⁰. Prietenia lor a cunoscut și laturi cu totul impresionante. Profira Sadoveanu, fiica scriitorului, relatează un episod convingător în acest sens: prin 1930 Sadoveanu lucra cu sârg la una din capodoperele sale, *Viața lui Ștefan cel Mare*. Pentru a pătrunde cât mai adânc în veleaturile contemporane cu strălucitul mușatin, scriitorul l-a rugat pe vlădicul Nicodim, pe atunci stareț al Neamțului, să-l ajute. Foarte generos, amicul s-a dovedit pe deplin inspirat, îndemnându-l pe scriitor să reconstituie măcar în parte atmosfera demult apusă cu icoane, vase vechi din argint, cu miros de tămâie și smirnă. Casa din Copou devenise o veritabilă „sală a tronului”: aici, literatorul putea înțelege măcar în parte taina timpului de viață și luptă al Slăvitului Domn¹¹. Tot Profira Sadoveanu, aflată mereu în preajma celebrului ei tată în aproape toate perioadele de ședere ale lui în chinovia nemțeană, impresionată de figura de efigie a marelui cărturar și stareț al Neamțului, a lăsat rânduri memorabile despre arhiepiscopul Nicodim Munteanu, dar și despre realizările acestuia: „Părintele Nicodim era un cărturar distins, iubitor de adevăr și frumos. Avea ochii mici și ageri, iar sub fruntea croită

⁹Mihail Sadoveanu, *Pe două psaltiri...*, p. 225.

¹⁰Pr. Constantin Nonea, „Aniversare Patriarhală”, în vol. *Patriarhul Nicodim Munteanu, un mărturisitor al luminii în vremuri întunecate*, Editura Basilica, București, 2019, p. 50.

¹¹Profira Sadoveanu, *Planeta părăsită*, Editura Cartea românească, București, 1970, p. 205.

dintr-o bucată de granit boltit citeam pe omul cultivat, în care civilizația intrase fără a-i ucide credința sfântă”¹².

O temă predilectă abordată de cei doi a constituit-o necesitatea diortosirii cărților bisericești, spre a le înveșmânta în straiile unei limbi accesibile, frumoase, spre „hrana duhovnicească a poporului românesc”, după cum însuși prozatorul spunea. Trudnica lucrare a cărturarului Nicodim a urmat-o, discret, și literatorul. De exemplu, în anul 1927 Episcopul Nicodim tipărește *Viețile sfinților*, într-o îndelung așteptată diortosire arhierască¹³. Mi se pare interesant faptul că și Sadoveanu publică, aproximativ în aceeași perioadă, mai multe cărți hagiografice: *Din viețile sfinților*, 1924, 1926; *Spre Emaus*, 1924, *Sfintele amintiri*, 1926¹⁴.

Diortosirea Psaltirii făcută de vlădica Nicodim prin 1927 l-a determinat pe scriitor să încerce și el o astfel de minuțioasă cercetare. Ajutat de câțiva buni prieteni, rabinul Moses Duff din Iași și Iulius Sechter, președintele comunității evreiești din Târgu Neamț, care-l inițiaseră în tainele textului masoretic, Sadoveanu trudește câțiva ani la o traducere inedită a *Psaltirii lui David*; din păcate, regimul comunist i-a interzis s-o publice, aceasta văzând lumina tiparului abia după 1990.

Se pare că tot prin intermediul scriitorului Sadoveanu, Nicodim Munteanu, ales între timp al doilea Întâistătător al Bisericii Ortodoxe Române, l-a cunoscut pe Iulius Sechter, legând cu el o neprefăcută prietenie. Dovadă stă un document inedit, asupra căruia mi-a atras atenția profesorul Emanuel Bălan din Târgu Neamț. Retras pentru ceva vreme de tihnă la Mănăstirea Neamț și aflat într-o vizibilă suferință fizică, pe 25 septembrie 1947, Patriarhul Nicodim a primit o scrisoare din partea comunității evreiești din Târgu Neamț, semnată de Iulius Sechter. Epistola exprima un sincer sentiment de solidaritate cu suferința octogenarului ierarh: „În ziua de miercuri, 24 septembrie, la sărbătoarea Iom Kipur, zi de post total, în toate cele opt sinagogi din orașul acesta s-au oficiat rugăciuni pentru însănătoșirea Înaltpreasfinției Voastre”. A doua zi,

---

¹² Profira Sadoveanu, *Stele și luceferi*, Editura EPL, București, 1969.

¹³ Arhim. Mihail Daniliuc, *Sadoveanu și hagiografia*, în „Ziarul Lumina”, 20 octombrie 2015.

¹⁴ Mihail Sadoveanu și D.D. Pătrășcanu, *Sfintele amintiri*, Editura Librăriei Soccec, București, 1926.

de la Neamț, Patriarhul le răspunde lui Iulius Sechter și întregii comunități evreiești: „Am fost și sunt foarte mișcat de cele ce mi-ați comunicat. Cunoașteți că o mare parte a vieții mele am închinat-o tălmăcirii Bibliei în graiul românesc. De acolo și din vasta lucrare *Istoria biblică* în șase tomuri, redată de mine în limba rusă, cu multă trudă și nopți de veghe, am pătruns adânc însemnătatea întregii Biblii și a tuturor sărbătorilor în frunte cu Iom Kipur, ziua ispășirii, cea mai însemnată din toate sărbătorile evreiești. Cunoscut omenia dumneavoastră a tuturor, munca ce o depune fiecare pentru a-și asigura o existență demnă și cinstită și fiind propovăduitor al păcii și al bunei voiri între oameni, mulțumindu-vă fierbinte rog pe Dumnezeu să reverse asupra tuturor celor ce cu gând curat îmi doresc sănătate și putere, bun spor întru toate cu voie bună și mult noroc. Întregii obști a evreilor din Târgu Neamț, dar și din întreaga țară, doresc tot binele de la Dumnezeu”¹⁵.

Revenind la analiza minuțioasă pe care romancierul o face cu bucurie noii ediții a Psaltirii vlădicului Nicodim, autorul recurge chiar la studiul concret, prezentând comparativ fragmente din textele scripturistice vechi cu cele îmbrăcate în noul veșmânt al unei traduceri realizate cu acribie de către ierarhul moldovean, evidențiind necesitatea ca ostenitorii din tărâmul tălmăcirilor și diortosirilor să aibă în vedere și să țină seama de un aspect esențial: nevoile sufletești ale poporului. Prin traduceri ambigui și „bolmojite”, cărțile sacre nu au reușit să realizeze o legătură temeinică între cuvintele Domnului și sufletele credincioșilor. Traducerile făcute de buni specialiști, nu doar cunoscători, ci și trăitori ai Evangheliei lui Hristos, au, așadar, menirea de a crea o punte între divinitate și sufletele celor care, cu adâncă evlavie, se apleacă asupra cuvintelor Sfintei Scripturi. Nu a fost prima dată când literatorul și-a exprimat admirația față de scrierile sacre, semnalând necesitatea de primenire a lor¹⁶. Încă de prin 1905 tânărul scriitor manifesta dorința de a îndrepta textul Sfintei Scripturi, publicând-o într-un tiraj mare, spre a fi la îndemâna tuturor celor ce vor să o citească. Astfel, el îi scria lui Spiru Haret, pe atunci ministru al Culturii: „...cartea sfântă ar trebui distribuită gratis, într-o ediție cartonată

¹⁵ Arhiva comunității evreiești din Târgu Neamț, Fond corespondență, dosar 1947.

¹⁶ Arhim. Bartolomeu V. Anania, „Predoslovie” la cartea „Spre Emaus”, Editura Trinitas, Iași, 1993, p. 6.

și ilustrată, în orice colibă a țării; să stea sub icoane și-n casa cărțurului și-n casa celui neștiutor de carte, la acesta din urmă cu nădejdea că-i va pași pragul casei un știutor de carte pentru a o deschide și pentru a-i umple sufletul și casa de lumina învățaturii dumnezeiești". Inițiativa nu s-a concretizat curând, ci după 1918, dar nu a fost dusă la bun sfârșit. Manuscrisele păstrate din curajoasa încercare evidențiază frumusețea textului elaborat, vădind solide cunoștințe în domeniul religios. De bună seamă că toate aceste inițiative l-au făcut pe I. Opreșan, unul din cei mai avizați specialiști în opera sadoveniană, să afirme: „Deși Mihail Sadoveanu nu a lăsat prea multe mărturisiri despre lecturile sale din Biblie, ele trebuie să fi fost destul de puternice, de vreme ce scriitorul căuta în textele sfinte răspunsuri la marile întrebări existențiale”¹⁷.

Bogata recenzie făcută de marele scriitor noii traduceri a vlădicului Nicodim conține frecvente aprecieri pentru trudnica lucrare a ierarhului cărțurar: „Psalmii tălmăciți de vlădica Nicodim, sunt plini de un sentiment poetic atât de arzător; se avântă atât de înalt către lumina eternă încât vor rămânea în veacul veacului, pentru toate succesiunile de generații, alături de cele mai de samă opere ale fiilor umanității”¹⁸. Atitudinea recenzentului rămâne una asumată: el spune lucrurilor pe nume, având atenția îndreptată nu doar către lucrarea recenzată, ci și spre cititori, îndemnându-i cu pasiune să se hrănească din lumina și înțelepciunea paginilor poetice realizate de către neobositul stareț și arhieru „în ceasuri de veghere cu muzică interioară, claritate, limbă dreaptă și curată. Toate acestea le-a pus vlădica de la Mănăstirea Neamț în transpunerea lui ca s-o facă să ardă ca o jertfă vie a sufletului”¹⁹.

Revenind la frumoasa amiciție literară dintre Patriarhul Nicodim și Sadoveanu, ea a continuat și după alegerea venerabilului mitropolit ieșean în demnitatea de Întâistătător al Bisericii Ortodoxe Române, în 1939. Scriitorul își stabilise reședința în București, cumpărându-și o casă pe strada Barbu Delavrancea, încă din 1936, perioadă în care a avut o colaborare prolifică cu editura Cartea Românească, unde a publicat numeroase cărți: al doilea volum

---

¹⁷ Ioan Opreșan, „Prefață” la ediția „*Psalmii lui David în traducerea lui Mihail Sadoveanu*”, Editura Saeculum, București, 1990, p. 4.

¹⁸ Mihail Sadoveanu, *Pe două psaltiri...*, p. 227.

¹⁹ *Ibidem*, p. 228.

al trilogiei *Frații Jderi*, *Cazul Eugeniței Costea*, *Morminte*, *Ostrovul lupilor*, *Divanul persian*, *Vechime*, *Oamenii Măriei Sale*, ultimul volum din seria *Fraților Jderi*²⁰. Constantin Mitru, secretarul romancierului, îmi spunea, într-una dintre întrevederile avute cu Domnia Sa prin anii 1997, că Sadoveanu a urcat de mai multe ori dealul Mitropoliei la ore tihnite de seară, bucurându-se de ospeția Patriarhului, întreținându-se cu aceleași frumoase discuții literare, amintiri de acasă, abordând și stringentele chestiuni cotidiene pricinuite de intrarea României în război. De altfel, ultima conflagrație mondială a întrerupt amicalele întrevederi, scriitorul refugiindu-se pentru o vreme la Pucioasa, după ce reședința sa din București a fost afectată de bombardamente. Prietenul și bunul părinte Patriarh i-a stat alături scriitorului în greaua încercare a pierderii ultimului său fiu, Paul-Mihu, sublocotenent căzut la datorie pe frontul de la Chețani, Mureș, în 1944, pe 22 septembrie. Pierderea mezinului, care, după părerea unor literați, moștenise o parte din talentul scriitoricesc al tatălui, l-a descumpănit mult pe Sadoveanu. Secretarul său, care îi era și cumnat, afirma că, pe 23 septembrie, prozatorul a primit o telegramă ce-l înștiința de moartea fiului. Înărmurit de durere, s-a retras în camera de lucru fără să scoată nici un cuvânt, stând închis acolo timp de două zile. Valeria, soția romancierului, îngrijorată de starea lui, a mers la Patriarhie, rugându-l pe Patriarhul Nicodim să-l ajute pe cel ce suferea cumplit. Cu nesfârșită compasiune și amicizie, Întâistătătorul Bisericii strămoșești l-a sunat pe scriitor, îmbărbătându-l cu alese sfaturi duhovnicești. Convorbirea cu bunul său prieten l-a făcut pe cel din urmă să exclame, după ce a ieșit din odaia în care se izolase: „Ardealul merita această jertfă”.

După terminarea războiului, întrevederile dintre cei doi prieteni s-au rărit, căci starea de sănătate a ierarhului cărturar se înrăutățise. Nici climatul politic nu se arăta limpede, îndeosebi după instalarea primului guvern comunist și abdicarea Regelui Mihai. Ultima întâlnire a celor doi s-a petrecut pe la mijlocul lui decembrie 1947. Sadoveanu i-a făcut o vizită Patriarhului, proaspăt întors de la Mănăstirea Neamț, acolo unde stătuse câteva luni pentru odihnă și recuperare. Constantin Mitru îmi mărturisea că vizita a fost foarte

---

²⁰ Constantin Mitru, *Ei l-au cunoscut pe Sadoveanu*, Editura Ion Creangă, București, 1973, p. 338.

scurtă; gazda i-a oferit câteva cărți și Pastorală pregătită în vederea apropiatelor sărbători de iarnă; scriitorul a urcat în mașină destul de abătut, zicând: „Vlădica Nicodim este slăbit. Trag nădejde să-l revăd mai bine după sărbători”. Nu știm dacă întrevăderea a mai avut loc, căci octogenarul Patriarh s-a grăbit către Împărăția Cerurilor, decedând pe 27 februarie 1948. La slujba de înmormântare, oficiată pe 4 martie 1948, a participat și bunul său prieten în ale slovelor meșteșugit așternute pe hârtie. Într-un articol scris la câteva zile după ce Patriarhul Nicodim și-a început călătoria către Veșnicie, Sadoveanu, elogiind personalitatea uriașă a statornicului său prieten, a rezumat-o astfel: „Patriarhul Nicodim a fost înalt în simțire cât Ceahlăul și profund în gândire cât adâncul mării”.